Rozwój przywilejów szlacheckich w Polsce

Rozwój przywilejów szlacheckich w Polsce

Rozwój przywilejów szlacheckich w Polsce bardzo ściśle związany był z rozwojem demokracji szlacheckiej. Pojęcie przywilej dotyczy zwolnienia od jakiś powinności. Przywilej to prawo nadane przez władcę określonej grupie społecznej, obowiązujące na danej ziemi lub w całym kraju. Przywileje najczęściej miały formę zrzeczenia się przez monarchę pewnych swoich kompetencji na rzecz wymienionych adresatów przywileju.

Przywileje szlacheckie w państwie polskim rozwijały się od początków XI wieku, aż do końca wieku XVI. Nadawanie przywilejów szlacheckich w Polsce zapoczątkował Leszek Biały, który to wydał pierwszy przywilej w 1210 roku. Ostatnim przywilejem były artykuły henrykowskie z 1573 roku.

Jak już zostało wcześniej wspomniane, z rozwojem przywilejów szlacheckich bardzo ściśle wiąże się powstanie nowego ustroju społecznego na terytorium państwa polskiego, a mianowicie demokracji szlacheckiej.

Demokracja szlachecka był to ustrój, w którym decydującą i najważniejszą rolę odgrywała szlachta, od rządów i posunięć, której zależało funkcjonowanie całego państwa polskiego. Demokracja szlachecka rozwijała się od początków XI wieku, a za jej upadek możemy wyznaczyć rok 1795, czyli upadek Rzeczpospolitej, początek zaborów, utrata na sto dwadzieścia trzy lata niepodległości. Demokracja szlachecka to ustrój, w którym władca – król był tylko marionetką, w rękach grupy społecznej – szlachty, która decydowała o najważniejszych losach państwa - zatwierdzeniu nowych praw, rozpoczęciu bądź zakończeniu wojny, zwołaniu sejmu, nadaniu nowych urzędów. Przywileje szlacheckie rozpoczęły rozwój demokracji szlacheckiej, a w pewnym sensie również przyczyniły się wyodrębnienia stanów społecznych w Polsce: stanu szlacheckiego, mieszczan i chłopów. Na uwagę zasługuje fakt, że o wszystkich decyzjach ważnych dla kraju decydowała grupa szlachecka.

Spróbujmy przedstawić rozwój przywilejów szlacheckich na przełomie wieków, przyjrzyjmy się tym przywilejom, wystawcom i odbiorcom, okolicznościom nadania przywilejów oraz treści dokumentów:

- Przywilej borkowski – wydany w 1210 roku, przez Leszka Białego. Został nadany w okresie rozbicia dzielnicowego, w momencie wzrostu znaczenia papiestwa. Został on wydany dla duchowieństwa. Jego postanowieniami było: odrębne sądownictwo dla duchowieństwa, immunitet gospodarczy dla duchowieństwa, zwolnienie duchowieństwa z opłat ponoszonych na korzyść państwa. Przywilej ten rozpoczął okres rozwoju demokracji szlacheckiej w Polsce. Miał zasadniczy wpływ na pozyskanie sympatii wśród duchowieństwa dla władcy.

- Przywilej w Cieni – wydany w 1228 roku przez Władysława Laskonogiego dla grupy możnowładztwa Małopolski. Jego celem było rozpoczęcie samodzielnych rządów syna Wł. Laskonogiego – Bolesława Wstydliwego właśnie na terytorium Małopolski. Dokument ten potwierdzał odrębność ziem dzielnicowych, wykluczał podatki dla możnowładztwa Małopolski.

- Przywiej w Budzie (na Węgrzech) – został wydany przez Ludwika Węgierskiego w 1335 roku. Był to pierwszy przywilej dla grupy szlacheckiej, wydany w celu przyjęcia Ludwika Węgierskiego na króla Polski w razie bezpotomnej śmierci Kazimierza Wielkiego. Treścią przywileju było: określenie świadczeń szlachty na rzecz państwa, wynagrodzenie szlachty za wydatki poniesione w wyprawach poza granicami kraju. Straty te miał rekompensować król.

- Przywilej w Koszycach (koszycki) – wydany przez Ludwika Węgierskiego w 1374 roku. Został on wydany dla ogółu szlachty. Okolicznością nadania był wybór jednej z córek Ludwika – Jadwigi na króla Polski. Treść przywileju dotyczyła wprowadzenia stałego podatku z łanu kmiecickiego (podatek ten został zmniejszony z 12 do 2 groszy z łana rocznie). Był on także potwierdzeniem przywileju nadanego w Budzie oraz postanowieniem budowy zamków warownych dla szlachty na koszt króla.

- Przywilej Piotrowski – wydany przez Władysława Jagiełłę w 1388 roku. Chciał on zapewnić ciągłość dynastii Jagiellonów w Polsce. Dokument wydany został dla ogółu szlachty, zakładał

potwierdzenie dotychczasowych przywilejów, oraz postanawiał, że król musi wykupić szlachcica z niewoli, jeśli ten się do niej dostał oraz wypłatę żołdu dla szlachty podczas wyprawy wojennej. Musimy dodać również, że przywilej ten miał na celu podważenie ważności chrztu Jagiełły i jego małżeństwa z Jadwigą.

- Przywilej czerwiński – wydany przez Władysława Jagiełłę w 1422 roku. Okolicznością nadania tego przywileju był sejm obozowy szlachty przed wyprawą przeciw Krzyżakom. Król w ten sposób niejako „kupił” udział szlachty w czasie wyprawy przeciw Krzyżakom w 1425 roku. Przywilej ten gwarantował nietykalność majątkową bez wyroku sądowego oraz obowiązek uzyskania przez króla zgody na bicie monety. Przywilej ten w decydującym stopniu ograniczał wadzę króla, wprowadzał za to samowolę szlachecką.

- Statut warcki – przywilej wydany w 1423 roku przez Władysława Jagiełłę, miał na celu zapewnienie ciągłości dynastii Jagiellonów w Polsce. Treść dokumentu mówiła o ograniczeniu wolności chłopa (tylko jeden chłop mógł na własną rękę opuścić wieś w ciągu roku), wprowadzał możliwość powiększania folwarków szlacheckich oraz wprowadzał taksy wojewodzińskie – wojewodowie ustalali ceny maksymalne na produkty rzemieślnicze w miastach.

- Przywileje jedleński i krakowski – wydane w 1433 roku przez Władysława Jagiełłę za zapewnienie tronu dla potomków, kolejnych członków dynastii Jagiellonów. Przywilej wprowadzał nietykalność osobistą bez wyroku sądu – nikogo nie można więzić bez wyroku sądu.

- Przywileje cerekwicko – nieszawskie – wydane przez Kazimierza Jagiellończyka w 1454 roku w celu udziału szlachty w wojnie trzynastoletniej z Krzyżakami. Potwierdzały wszystkie dotychczasowe przywileje. Król bez zgody szlachty nie mógł ustalać podatków, zwoływać sejmu, jego rola była bardzo ograniczona. Należy zauważyć, że przywilej ten stał się podstawa polskiego parlamentaryzmu.

- Statuty piotrkowskie – wydane przez Jana Olbrachta w 1496 roku. Okolicznością nadania tego dokumentu była chęć pozyskania szlachty w wyprawie na Mołdawię. Dokument ten zatwierdzał ograniczenie roli mieszczan, wprowadzenie taks wojewodzińskich na towary miejskie, zwolnienie szlachty z opłat celnych na towary własne. Znaczenie tych statutów jest bardzo ważna, gdyż przyczyniły się one do rozwoju gospodarki folwarczno – pańszczyźnianej w Polsce.

- Konstytucja Nihil Novi – wydana w 1505 roku przez Aleksandra Jagiellończyka w czasie sejmu w Radomiu. Przywilej ten zakładał, że nic nowego nie może być zrobione bez zgody szlachty i że nic nowego nie może wydarzyć się bez zgody szlachty. Przywilej ten zakładał nowe prawa tylko za zgodą senatu i izby poselskiej. Gwarantował wolny wybór urzędników sądowych, niepociąganie spraw świeckich pod trybunały duchowne, zakazywał stanowienia ceł prywatnych. Musimy pamiętać, że konstytucja Nihil Novi ograniczała całkowicie role króla i jego decyzje. Król stawał się rzeczywistą marionetką w rękach szlachty.

- Artykuły henrykowskie – wydane w 1573 roku przez Henryka Walezego, a później przez każdego władcę wybranego w czasie wolnej elekcji.
Dokument stwierdzał, że:
a. władza ustawodawcza należy do dwu izbowego sejmu, zwoływanego, co dwa lata na okres 6 tygodni,
b. dawał senatowi kontrolę nad polityką zagraniczną,
c. dawał szlachcie prawo do zbrojnego wystąpienia przeciw królowi – rokosze,
d. powołał Radę Senatorów – organu doradczego przy boku króla.

Rozwój przywilejów szlacheckich miał ogromne znaczenie dla państwa polskiego, łączył się, bowiem z dominacją szlachty w życiu gospodarczym, politycznym, kulturalnym Rzeczpospolitej. Przywileje szlacheckie miały ogromny wpływ na całe funkcjonowanie państwa polskiego, wszystkie decyzje króla musiały opierać się na zgodzie szlachty. Nie było praktycznie dziedziny życia politycznego, gospodarczego, społecznego, kulturalnego, w której to, najważniejszej roli nie odgrywałaby szlachta.